

28. Ensenyar ciències socials per llegir i escriure el món: una proposta didàctica sobre els infants refugiats

Breo Tosar Bacarizo

La literacitat crítica és una manera d’ensenyar i aprendre a llegir un món que es pot transformar en l’empoderament dels estudiants. Freire (1970) afirmava que la lectura del món precedeix la lectura de la paraula. De res no serveix llegir el món si no tenim les eines i actituds necessàries per transformar-lo.

Lankshear i McLaren (1993) assenyalen la reflexió entorn el coneixement, el llenguatge i les relacions de poder, per construir un món més democràtic des de les pràctiques discursives que organitzen maneres de pensar amb maneres de fer i de ser. Això representa una avaluació crítica de la intersecció del llenguatge, les relacions socials i la pràctica per a millorar el món (Ross, Mathison, i Vinson, 2014).

No s’hauria d’ensenyar ciències socials d’esquenes al món. Els estudiants han d’aprendre a interpretar textos amb preguntes rellevants: “Qui és representat? Quines veus falten? Qui es beneficia? Com et pot influir? Quines mesures podries prendre en base al text?”. La reflexió implica **un posicionament actiu davant les injustícies que s’amaguen rere les línies.**

Els discursos, que tenen el poder d’influenciar els nostres pensaments i les nostres accions, mai no són neutres –inclouen representacions, classificacions i valors, i n’exclouen d’unes altres. D’acord amb Wolk (2003), la literacitat crítica examina discursos socials per a connectar-los críticament amb la pròpia experiència. No es tracta només d’avaluar el missatge, sinó també els efectes en les persones.

McLaughlín i DeVoogd (2004) afirmen que aquest tipus de literacitat, que explora múltiples perspectives dels assumptes sociopolítics per l’acció, és essencial en la formació del pensament reflexiu. Wallowitz (2008) suggereix que cal aprendre a llegir descobrint les veus silenciades i a criticar la perspectiva privilegiada als discursos dominants. La literacitat crítica inclou la conscienciació davant la ideologia amagada als discursos, i l’acció per a resistir-los, exposar-los i anul·lar-los (Comber, 2001).

Quan s’emfatitza la mirada crítica de la literacitat a l’ensenyament i aprenentatge de les ciències socials, els nois i les noies tenen l’oportunitat d’estudiar el passat,

pensar el present i treballar junts pel futur.

Una proposta didàctica

La literacitat crítica es pot desenvolupar a partir d'unes dimensions, d'acord amb Lewison, Flint, i Van Sluys (2002): la disrupció d'allò comú (examinar el contingut i la forma dels textos creats per algú, amb unes intencionalitats i una visió del món); la consideració de múltiples perspectives (entendre diferents mirades per analitzar i comprendre qui és representat i qui és silenciats en el text); l'avaluació d'assumptes sociopolítics (reflexionar sobre les relacions de poder que s'amaguen al discurs, i com aquestes afecten a les persones); i l'acció per a promoure justícia, igualtat i llibertat (emfatitzar la necessitat de la responsabilitat per prendre decisions i solucionar problemes).

DESCRIPCIÓ	estructuració
Disrupció d'allò comú (pensament crític)	Consideració de múltiples perspectives (pensament holístic)
Què diu? • Quins interessos i parcialitats hi ha? • Qui es pot beneficiar d'això?	Com ho diu? • Quina visió del món està representada? • Quines veus falten? De qui parla? • Com seria el text des d'un altre punt de vista?
EXPLICACIÓ	ACCIÓ
Avaluació d'assumptes sociopolítics (pensament social)	Acció social (pensament creatiu)
Per què ho diu? • Quin coneixement necessites per a interpretar el missatge del text? • Quins efectes podria tenir el text en la gent? • Es juga amb les emocions?	Què pots fer tu? • Com aquest text afecta les teves emocions? Relaciona-ho amb la teva vida. • Com et posicionen, a favor o en contra? • Quines accions reals pots fer?

La proposta serveix per donar l'oportunitat de fer-se preguntes rellevants, reconèixer les injustícies als discursos i dialogar amb un esperit crític per mirar el món i la pròpia experiència amb la realitat.

La formació de la consciència crítica sobre un mateix i l'alteritat neix a partir del diàleg, que és sempre relació amb l'altre. Freire (1970) mostra la importància del diàleg més enllà de la noció racionalista d'una dialèctica d'ideologies per una sincera comunicació entre persones. Això implica llegir el món posant en tela de judici les ideologies per construir-lo, sense censurar la realitat i explorant els desigs del cor.

Un exemple: “Cartes a una nena refugiada”

Es va analitzar el vídeo “*Most shocking one second a day*” (Save the Children©, 2014) a cinc escoles de primària, amb l'objectiu d'aprendre a interpretar el missatge d'un text i els seus efectes. El vídeo narra breument un any en la vida d'una nena blanca de classe mitja (d'uns onze o dotze anys d'edat), que es converteix en refugiada. La càmera mostra el primer pla de la nena en diferents situacions, i al final apareix el missatge: “Només perquè no estigui passant aquí, no significa que no estigui passant”. La intencionalitat queda palesa per conscienciar de la violència a la guerra de Síria, i en especial, dels infants que pateixen a tot el món les conseqüències dels conflictes bèl·lics.

Les dimensions de la literacitat crítica van servir d'eix de l'anàlisi i reflexió:

a) Disrupció d'allò comú

Els i les estudiants es van adonar que “estan acostumats” a imatges violentes a països pobres i llunyans. “Aquest tipus de violència és normal a Síria, però no a França”, va dir una noia. “Estem acostumats a veure violència a països llunyans i pobres”, va ratificar una altre.

Primer s'ha d'identificar el problema i després aplicar el pensament crític per denunciar que allò que sembla normal i corrent, no ho hauria de ser. Això hauria de fer trontollar els esquemes mentals i criticar com els discursos dominants perpetuen les injustícies socials.

b) Exploració de múltiples perspectives

Es va preguntar si el vídeo tindria el mateix impacte amb una nena africana o asiàtica. La majoria va reconèixer que estan acostumats, però no van saber identificar per què van escollir una nena blanca i de classe mitja. Què significa que els alumnes reconeguin que estan acostumats a imatges esfereïdores?

Reflexió sobre els assumptes sociopolítics

Els discursos poden reproduir o resistir les relacions de poder. Vaig preguntar si el missatge és un fet o una opinió, i es va encetar una discussió sobre el problema dels infants que pateixen la guerra, i la normalització d'aquest tipus d'imatges que anestesien la societat.

c) Acció social

Finalment, els i les estudiants havien d'escriure una carta a la nena del vídeo. Amb un total de 194 alumnes, el resultat va ser: un 52% li va desitjar bona sort i ànims; un 37% no va escriure res important; un 7% va reconèixer que algú li ajudaria; i només un 4% va convidar-la a casa seva. Es va discutir quina era la millor proposta d'acció,

i sobre el 4% que volia acollir-la.

També els vaig preguntar què podrien fer ells. El 15% va dir que podrien crear material reivindicatiu des de l'escola. El 40% va dir que no faria res perquè això és responsabilitat dels polítics. I el 45% restant no va dir res. Si tenim en compte que aquestes dades es van recollir durant la crisi dels refugiats, es podria constatar la urgència d'aquest tipus de literacitat d'activitats a primària.

De la disrupció a l'acció

L'escola hauria de ser un espai de diàleg per acollir l'altre, pensar i actuar entorn les problemàtiques socials. La reflexió i el diàleg entorn la visualització d'un vídeo i l'escriptura d'una carta són activitats que poden ajudar a introduir aquest tipus de literacitat. Les dimensions reflecteixen aquesta mirada: "disrupció" quan se n'adonen de la força de les imatges per a crear un impacte; "diferents perspectives" si pensen en el context de les persones invisibles als discursos; "exploració dels assumptes sociopolítics" per mitjà del diàleg; i "acció social" si les cartes porten a un canvi a la persona que les escriu.

El fet d'escriure una carta a una refugiada (encara que sigui de ficció) suposa una manera d'aprendre a pensar un món que cal millorar. Cal aprendre a examinar les ideologies, els silencis i les intencionalitats rere les línies, i prendre un posicionament davant els problemes. Són oportunitats de mirar-se un mateix i pensar en els altres, sense excuses.

El pas de la disrupció a l'acció necessita, sobretot, una actitud crítica. Mai no hauria d'implicar una acció segons la ideologia del mestre (això seria adoctrinament), sinó una participació activa des de la responsabilitat dels estudiants que es mouen amb el desig de millorar la societat i abraçar l'altre com un bé.

La literacitat crítica implica aprendre a llegir el món per denunciar si un discurs reproduceix o resisteix les desigualtats, en una resistència a l'estatus quo (Freire & Macedo, 1989; Giroux, 1993; Soares & Wood, 2010).

De res no serveix una ciutadania que sap llegir, però que és incapaç del compromís envers els que pateixen, els invisibles, com la nena refugiada. L'ideal és possible quan el mestre acompanya cada estudiant a llegir el món, a pensar per ell mateix i a actuar en una transformació que comença en un mateix.

Bibliografia

Freire, P. (1970). *Pedagogía del oprimido*. Madrid: Siglo XXI.

Lewison, M., Flint, A., & Van Sluys, K. (2002). Taking on critical literacy: the

journey of newcomers and novices. *Language Arts*, (79), 382–292.

Save the Children (2014). *Most Shocking Second a Day*. https://www.youtube.com/results?search_query=most+shocking+one+second+a+day+video

Soares, L. B., & Wood, K. (2010). A Critical Literacy Perspective for Teaching and Learning Social Studies. *Reading Teacher*, 63(6), 486–494.